

Vrede

Stefan
Paas

op aarde

Over heil en redding in deze tijd

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf 9

Inleiding: Volle verzekering 15

Een ontmoeting met God 15

Piëtisme 21

'De enige echte consequentie van het christendom' 21

Er moet wat met een mens gebeuren 24

Transformerende ervaringen 26

Welk dialect spreekt God? 26

De 'vreze des HEREN' 27

De ervarende mens 29

God ontmoeten van onderop 31

Religie als theater 31

Geduld met God 32

Subtiele talen 33

Typisch God 36

Tussen twee eeuwichheden 39

Missionaire reflectie 44

Dit boek 46

Het verhaal van het christendom 46

Opzet 49

Tot slot 51

1. Een religie van het hart: Het piëtistische bekeringsdrama 53

Ellende, verlossing en dankbaarheid 53

Het piëtistische drama 58

Aanvechting en innerlijkheid 64

Zorg om de ziel 64

'Echt' geloven 67

Modern geloven 72

Bekering en de christelijke natie	77
<i>Piëtisme en de nadagen van de Christenheid</i>	77
<i>Bezielde burgers</i>	78
<i>IJzer en leem</i>	83
<i>Breuklijnen</i>	86
Een hoeksteen op zoek naar een tempel	88

2. Een eeuwig evangelie: Hoe universeel is het bekeringsdrama? 94

<i>Amazing Grace</i>	94
Kracht van omhoog	98
<i>Twee bekeringen</i>	98
<i>Wat was de vraag?</i>	100
<i>Incarnatie</i>	103
<i>Zwanger van Gods leven</i>	108
<i>Gods kracht in onze wereld</i>	111
<i>Conclusie</i>	114
De export van het bekeringsdrama	115
<i>De piëtistische zendingsexplosie</i>	115
<i>Bekeren en beschaven</i>	118
<i>De hemel is een baarmoeder</i>	122
<i>Bekeringen</i>	127
<i>Conclusie</i>	131
Zwevende religie en een 'dikke' soteriologie	132

3. De buik en het hoofd: Heil en ons lichaam 137

Geloof heeft een nestgeur	137
Lichamelijk in de wereld zijn	140
<i>De smaak van honingzeem</i>	140
<i>Het Woord heeft een lichaam gekregen</i>	145
Voelen naar het heil	152
<i>De trein van het gevoel</i>	152
<i>Denken met ons lijf</i>	157
<i>Theologisch intelligente emoties</i>	161
<i>Van honing tot levertraan</i>	163
<i>Het verleden is een vreemd land</i>	166
Praktische denkers	174

4. Uit de diepte: Heil en de zoektocht naar recht 181

Het Koninkrijk van God en een slavensamenleving 181

Geketende lichamen, vrije zielen 186

Zoeken naar verloren zielen 186

De welwillende slavenhouder 195

Theologische kritiek op slavernij 202

Kanaän 208

Het Koninkrijk en zijn gerechtigheid 214

Vergeestelijking van het heil als koloniale ideologie 215

Aan wiens kant staat God? 218

Redding als roeping 222

Het Koninkrijk dichtbij 225

5. Sprakeloos rond de kloof: Heil en de ‘verloren’ wereld 227

De markt van geloven 227

Het piëtistische bekeringsdrama nu 231

De slagschaduw van het piëtisme 231

Verschuivende zwaartepunten 235

Een verloren wereld redden 240

Het zinkende schip 242

Sociologisering van verlorenheid 245

Verkerkelijking van het heil 248

Verwijdering van elkaar 251

Het beleren van de wereld 253

Conclusie 255

Missionaire overtuigingen anno nu 256

De wereld van God 257

Evangelisatie als conversatie 259

Loslaten 264

Jezus 266

Praktijken 269

Zegen en aanbidding 269

Radicale inclusiviteit 273

Conclusie 279

6. Waar de leeuweriken dansen: Heil en de schepping 280

Neefje madelief 280

Thuiskomen in de schepping 284

Eben Haëzer 284

De kroon der schepping 286

Heil en schepping 296

Priesterschap 302

Heil in tijden van ondergang 312

Schuld 314

Woede 325

Onmacht 330

Terug naar de boerderij 334

7. Hij is onze vrede 335

Van onderop en van bovenaf 335

Een rondleiding langs vijf thema's 338

Nieuwe schepping 338

Affectiviteit 344

'Bedienen en bediend worden' 345

Lichamelijkheid 348

Priesterschap 353

Conclusie 358

Tuinieren in de wereld van God 358

Vrede als verbond en vooruitzicht 358

Alledaags leven in het verbond 366

Christus onze vrede 371

Gemeenschappen van vrede 379

Het drama van het kruis 384

Laatste dingen 389

Onbewust in Christus zijn 389

Verloren gaan 392

Gelukkig zijn de vredestichters 399

Register van namen 403

Register van Bijbelteksten 413

WOORD VOORAF

‘Mag ik even met u praten?’ vroeg de jongeman. Het was na afloop van een lezing die ik had gehouden bij een christelijke studentenvereniging. Hij zei dat hij altijd erg actief was geweest in evangelisatie, maar dat bij hem de klad erin was gekomen. Zijn geloof was gaan schuiven. Hij was er altijd van overtuigd geweest dat mensen die niet in Jezus geloven verloren gaan, en dat je alleen gered kunt worden als je op Jezus vertrouwt als persoonlijke verlosser. Hij had geleerd dat dit de kern was van het christelijk geloof. Maar de laatste tijd was hij er niet meer zo zeker van. Hij had mensen leren kennen die hem in alle opzichten tot voorbeeld waren, maar zichzelf niet als christen beschouwden. Hij sprak veel christelijke medestudenten die zo hun twijfels hadden bij de hemel en (vooral) de hel. En hij had nog nooit een dominee gehoord die nou eens klip-en-klaar kon uitleggen hoe Jezus dan precies met zijn bloed had betaald voor onze zonden. Hij studeerde voor ingenieur en hij bouwde liever geen bruggen op basis van theorieën die hij niet begreep. Kortom, heel de theologische constructie die zijn missionaire inspanningen had bezielde, was aan het afbrokkelen. Hij had besloten zijn activiteiten te parkeren totdat hij weer voldoende inspiratie had gevonden om andere mensen met overtuiging op te roepen tot geloof in Jezus.

Ik weet niet of ik deze student heb kunnen helpen. Zijn vraag zette me wel aan het denken. Missionair werk, of je nu een Alphacursus leidt of vrijwilliger bent bij een voedselbank, heeft alles te maken met je opvattingen over ‘heil’. Als iemand je vraagt *waarom* je inzet voor getuigen en dienen, verwijst het antwoord (na wat doorvragen) vaak naar overtuigingen over God, Jezus, het Koninkrijk van God, en de toekomst van de schepping. Anders gezegd, we verwijzen vaak naar een groter verhaal dat betekenis geeft aan wat we doen, een verhaal dat staat voor goed en zinvol leven. Maar wat als dat verhaal je niet langer kan bezielen?

Geloofscrisis

Sinds de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw horen we geluiden dat het westerse christendom zich in een crisis bevindt, dat onzekerheid alom heeft toegeslagen, en dat steeds meer christenen sprakeloos zijn geworden. Wat heeft het verhaal van God en Jezus nog te zeggen in een seculiere cultuur? Waartoe is het christendom op aarde? Waarom zou je eigenlijk christen zijn? En waarom zou je anderen lastigvallen met dat geloof?

Aanvankelijk trof die onzekerheid vooral de grote volkskerken. Lesslie Newbiggin (1909-1998), een van de leidende zendingsfiguren van de twintigste eeuw, constateerde ruim vijftig jaar geleden al dat er sprake was van een diepe geloofscrisis in de westerse kerken. Christenen waren er niet langer van overtuigd dat mensen het evangelie *nodig* hadden. In feite, zei Newbiggin, geloofden veel christenen niet meer dat mensen zonder het evangelie verloren gaan. Wat overbleef, was een onzeker christendom zonder overtuigingskracht, krampachtig op zoek naar de eigen relevantie.

Misschien dat robuuste overtuigingen over het heil van God nog het langst zijn blijven bestaan in de orthodox-protestantse gemeenschappen waartoe de student behoorde met wie ik sprak. Inmiddels is de onzekerheid echter ook in de behoudende kringen doorgedrongen. In missionaire initiatieven (waar mensen uit orthodox-protestantse hoek ruimschoots aanwezig zijn) hoor ik dat veel mensen het lastig vinden om wat ze doen te verbinden met het evangelie van Jezus Christus. Het verhaal waarmee ze zijn opgevoed klinkt minder overtuigend dan vroeger, maar een echt alternatief hebben ze nog niet gevonden.

In de afgelopen jaren heb ik dit soort verhalen ook vaak gehoord van voorgangers en collega's. Sommigen van hen vinden het verhaal van deze jongeman nogal fundamentalistisch, maar dat betekent nog niet dat zij zelf een inspirerend alternatief hebben gevonden. Het blijkt meestal gemakkelijker om te zeggen wat je *niet* (meer) gelooft, dan te vertellen wat je wel gelooft. Ooit stond het westerse christendom bol van zekerheden; nu vragen zelfs doorgewinterde kerkgangsters zich af wat het goede nieuws is voor vandaag.

Revival van moraal

Intussen is er aan goed nieuws wel behoefte in ons land. De samenleving is de laatste tijd immers behoorlijk in het ongerede geraakt. Tot voor kort liep de groeiende sprakeloosheid van kerken gelijk op met het parmantige secularisme van de babyboomgeneratie. ‘Jezus redt, Jezus redt’, zong cabaretier Robert Long (1974). Het christendom ‘zorgde voor een schuldcomplex / als je rondliep met iets gekks / of je te buiten ging aan seks’. Tallozen namen luidkeels afscheid van spruitjeslucht en kerkelijke moraal. Nederland was een seculier gidsland geworden, even overtuigd van z’n verlichte gelijk als ooit de missionarissen en dominees waren van hun boodschap.

Van die parmantigheid is vandaag weinig over. Juist nu de verlegenheid van de kerken zo’n beetje alomvattend is geworden, lijkt er onder de jongste, meest gesecculariseerde generaties sprake van een heuse revival van moraal. Jonge vrouwen protesteren tegen de bijwerkingen van de seksuele revolutie, bijwerkingen waarvan vooral zij het slachtoffer zijn. Jongeren met een Surinaamse of Caribische achtergrond vragen aandacht voor de stinkende koloniale kelder van onze vaderlandse geschiedenis. Activisten, geleid door mensen met Afrikaanse wortels, hebben Zwarte Piet afgeschminkt als racistisch figuur. Jonge moslims pikken het niet langer dat zij vanwege hun naam geweigerd worden bij een sollicitatie. Samen wrikken deze groepen aan het beeld van Nederland als ‘een gaaf land’ (Mark Rutte). Onze taal heeft er een complete woordenlijst bij gekregen die niet onderdoet voor een puriteinse zondencatalogus: witte (on)schuld, *misgendering*, grensoverschrijdend gedrag, *#MeToo*, etnisch profileren, toxische mannelijkheid, microagressie, *mansplaining*, vlieg-schaamte, systemisch racisme, *fatshaming*. Boeken worden door ‘gevoeligheidslezers’ doorgeplozen, op zoek naar woorden die kunnen kwetsen. En wat te denken van de ziel? Psychiaters weiden breed uit over de gevoelens van leegte en zinloosheid in de moderne samenleving – kijk maar naar het aantal depressies en andere ziekten van de geest. In allerlei cultuurbeschouwingen vinden we zorgelijke analyses van het gebrek aan betekenis en verbondenheid, het gemis aan tradities en wortels, en de genadeloze competitiedrang van onze samenleving. En over dit alles heen hangt de schaduw van een opwarmende aarde en het massale uitsterven van soorten.

Wat is het verhaal van het christelijk geloof in deze van onbehagen dampende cultuur? Of het nieuwe morele bewustzijn openingen geeft voor het evangelie, zal moeten blijken. Er bestaat een risico dat gelovigen iets te gretig de maatschappelijke crisis aangrijpen om ‘zie je wel!’ te roepen. Cultuurkritische ondergangsverhalen zijn balsem voor de ziel van nostalgische christenen. Maar het zou te simpel zijn om te doen alsof gelovigen zomaar het antwoord hebben op het zuchten van de wereld. Het westerse christendom staat immers niet buiten deze problemen. Christenen zaten in de afgelopen eeuwen niet bepaald op de tribune toe te kijken hoe de ongelovigen er een potje van maakten. Dit boek betoogt dat christelijke theologie een aandeel heeft gehad in de malaise van de laatmoderne cultuur. Het is dus zaak dat christenen allereerst kritisch kijken naar hun eigen geloofstraditie. Dat is een hoopvolle taak, want het christendom heeft een traditie van zelfkritiek en bekering.

Persoonlijk boek

Dit boek gaat over ‘heil en redding in deze tijd’. Het is een kritisch onderzoek van de manier waarop het westerse christendom heeft gesproken over het goede nieuws van God. Tegelijk is het een poging om dit goede nieuws opnieuw te verbinden met de grote vragen van onze samenleving – vragen over rechtvaardigheid, duurzaamheid en verbinding tussen mensen. In het schrijven ben ik geholpen door de opbrengst van twee onderzoeksprogramma’s. Sake Stoppels, lector theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE), gaf van 2018-2023 leiding aan het programma ‘Heil zien in missionaire initiatieven’. Zelf mocht ik in die periode leidinggeven aan het programma ‘Salvation in the Twenty-First Century’ aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht (TUK|U). Beide programma’s resulteerden in een reeks van wetenschappelijke publicaties en enkele congressen. In die periode is gebleken dat we een thema hadden aangeboord dat veel mensen bezighoudt. In dit boek diep ik dit thema verder uit voor een breder publiek. Het is een serieus theologisch boek (er staan voetnoten in), maar ik heb mijn best gedaan om het toegankelijk te maken voor iedereen met theologische interesse – ook voor mensen die zichzelf niet zo gelovig vinden. Het boek is geschreven ‘van onderop’, dat wil zeggen: vanuit mijn eigen biografie en vanuit de bevin-

delijke geloofstraditie waarin ik ben gevormd. Dit is een persoonlijk boek, niet geschreven vanuit een kant-en-klare oplossing, maar zoekend naar een verhaal waarmee ik zelf kan leven. Theologie is altijd (ook) autobiografisch, of men dat nu erkent of niet. Het leek mij het beste om dit te erkennen en er het beste van te maken. Dat betekent dat ik mij in dit boek kritisch verhoud tot mijn eigen geloofstraditie, maar dat ik tegelijk die traditie ook gebruik als lens op de vraag naar het heil in de bredere christelijke betekenis van het woord. Ik vertrouw erop dat de komende hoofdstukken voldoende duidelijk maken dat dit ook relevant is voor mensen die zichzelf niet (langer) tot het bevindelijke protestantisme rekenen.

Ik heb ervoor gekozen om niet één specifieke bijbelvertaling aan te houden, maar de verschillende vertalingen naast elkaar te gebruiken. Spelling van namen en eerbiedskapitalen buiten citaten zijn conform de NBV21.

Dank

Behalve de student die de aanleiding was voor dit boek (ik weet je naam niet meer, maar dank je wel voor de aanzet!), bedank ik graag de mensen die het manuscript, of delen daarvan, hebben doorgelezen en van commentaar voorzien. Het is een ongelooflijk voorrecht om je vak te kunnen uitoefenen in een kring van bezielde collega's, ieder met hun eigen expertise en achtergrond. In alfabetische volgorde, hartelijk dank aan: Jan Martijn Abrahamse (docent systematische theologie en ethiek aan de CHE en docent aan het Baptistenseminarium in Amsterdam), Jack Barentsen (hoogleraar praktische theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit Leuven), Mark Bergsma (christelijk-gereformeerd predikant in Utrecht), Gijsbert van den Brink (hoogleraar theologie en wetenschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam), Leon van den Broeke (hoogleraar rechtstheologie en kerkrecht aan de TUK|U), Rozemarijn van 't Einde (predikant en klimaatactivist), George Harinck (hoogleraar geschiedenis van het neocalvinisme aan de TUK|U en rector van de TUK|U), Arnold Huijgen (hoogleraar systematische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit), Miranda Klaver (hoogleraar antropologie van religie aan de Vrije Universiteit Amsterdam), Embert Messelink (kerkelijk werker in Amersfoort, voorheen directeur van A Rocha Ne-

derland), Steven Paas sr. (kerkhistoricus in ruste, voorheen docent aan het Zomba Theological Seminary, Malawi), Hans Riphagen (praktisch theoloog en rector van het Baptistenseminarium in Amsterdam), Gert-Jan Roest (docent missionaire communicatie aan de TUK|U en wetenschappelijk beleidsmedewerker bij het dienstencentrum van de Protestantse Kerk Nederland), Hans Schaeffer (hoogleraar praktische theologie aan de TUK|U), Sake Stoppels (lector theologie aan de CHE), Eva van Urk (PhD-onderzoeker theologie en ecologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam), Rianne ten Voorde-van Brenk (missionair werker en PhD-onderzoeker missiologie aan de TUK|U), Karen Zwijze-Koning (postdoc onderzoeker praktische theologie aan de TUK|U).

Dank aan mijn ouders, die mij inwijdden in de wegen van het heil. In hun leven heb ik altijd gezien hoe de persoonlijke omgang met God en de inzet voor medemensen vanzelfsprekend bij elkaar horen.

Dank aan onze drie volwassen kinderen en onze schoondochter, die in hun geduld met mijn zwakheden mij meer over genade geleerd hebben dan meters boeken.

Bovenal dank aan mijn lieve, breekbare en hoopvolle Dorret, door wie de Heer zoveel heil en zegen in mijn leven bracht.

En tot slot, dank aan Trix, die dit nooit zal lezen, maar die mij ooit (als ik Luther mag geloven) met een gouden staart toe zal kwispelen.

'Dit goed leesbare en soms vlammeende betoog van Paas laat zien dat heil weerbaarstig geleefde werkelijkheid is. Gods zorg voor een kwetsbare schepping stelt diep-gewortelde westerse ervaringen en christelijke praktijken onder kritiek, maar ademt tegelijk de weldadige hoop en een krachtig uitzicht op heilzame vrede waaraan wij zelf mogen meewerken.'

Hans Schaeffer, hoogleraar praktische theologie aan de Theologische Universiteit Utrecht

---

HOE RELEVANT IS DE CHRISTELIJKE BOODSCHAP VOOR MENSEN IN DEZE TIJD?

'Paas' persoonlijke zoektocht naar de betekenis van heil geeft woorden aan mijn verlegenheid. Hetzelfde geldt voor het verlangen naar een rijkere soteriologie waarin Gods heilzame betrokkenheid wordt verbonden met het hele leven, menselijke relaties en de hele schepping.'

Jan Martijn Abrahamse, docent systematische theologie en ethiek aan de Christelijke Hogeschool Ede

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT